

مطالبه‌ی عامردانه

دانش آموز، همچون شهروند کنشگر

دکتر معصومه رضانی
دکترای فلسفه‌ی تعلیم و تربیت

می‌توان گفت تربیت شهروندان کنشگر و آگاه همواره بخشی از اهداف تعلیم و تربیت نظام‌های تعلیم و تربیت بوده است. در نظام تربیتی ایران نیز در همه‌ی دوره‌ها به این هدف توجه شده است. پرداختن به این موضوع در نظام تربیتی بیانگر این است که برنامه‌های درسی باید برای رسیدن به این هدف طرح و نقشه‌ای داشته باشند. اما وجود طرح و برنامه برای تربیت شهروندان کنشگر در برنامه‌های درسی مکتوب، بدین معنا نیست که مسئولیت آن از عهده‌ی آموزگار سلب شده است. بلکه آموزگار و مربی نیز می‌توانند از همان سال‌های آغازین کودکی روحیه‌ی فعالیت و کنشگری را در دانش‌آموزان تقویت کنند. به‌منظور تحقق این هدف ابتدا باید دانست کنشگری به چه معناست و شهروند کنشگر چه کسی است. در ضمن دانستن مفهوم شهروند کنشگر، جست‌وجوی معنا و مفهوم کودک کنشگر هم لازم است. گام بعدی پاسخ به این پرسش است که چرا نظام‌های اجتماعی به شهروندان کنشگر و به تناسب آن به کودکان کنشگر نیازمندند؟ پس از درک این چرایی، نوبت به پاسخ به چگونگی تربیت شهروندانی کنشگر در دوره‌ی دبستان یا به عبارتی کودکان کنشگر می‌رسد.

کلیدواژه‌ها: شهروندی، کودک کنشگر، مطالبات اجتماعی

کنشگری به چه معناست و شهروند کنشگر کیست؟

کنشگری یکی از مفاهیمی است که بر مسند مفهوم حقوق می‌نشیند و به‌ویژه در حوزه‌ی مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی کاربرد فراوانی دارد. کنشگری را می‌توان شامل تمام فعالیت‌هایی

دانست که با هدف تغییر و بهبود شرایط جامعه ایجاد می‌شوند. گاه تغییراتی در قوانین و مناسبات جامعه اعمال می‌شود که افراد جامعه به دلایل گوناگونی پذیرای آن نیستند؛ مثلاً دشواری همراهی با شرایط جدید، فقدان منفعت کافی برای افراد جامعه یا حتی متضرر شدن افراد جامعه. اما نپذیرفتن شرایط جدید همواره برای همه‌ی افراد منجر به مواجهه و مطالبه نمی‌شود. در این میان تنها معدودی هستند که برای خواسته‌هایشان اقدام می‌کنند. این دسته از افراد را می‌توان کنشگر نامید. کنشگران در چنین شرایطی تلاش می‌کنند از طریق اطلاع‌رسانی و ایجاد آگاهی، افراد جامعه را با خود همراه کنند، مخالفتشان را با تغییر مورد نظر، به سبک‌های گوناگون، ابراز و مطالبه‌ی خود را پیگیری کنند. آنان با طرح موضوع، شفاف‌سازی آن و تبیین جوانب، به سبک‌های مختلف برای همراه کردن جامعه با خود اقدام می‌کنند. بر این اساس مطالبات کنشگران عموماً مطالباتی اجتماعی است نه شخصی. کنشگری می‌تواند صورت عکس آنچه را توصیف شد نیز داشته باشد.

چند ویژگی اصلی کنشگری را می‌توان به ترتیب زیر برشمرد:

- فعالیتی انسانی است، زیرا آگاهانه و عامدانه صورت می‌گیرد و این‌ها نشان از اندیشه‌ورزی دارند که منحصر به انسان است؛
- جهت حرکت افراد را تعیین می‌کند؛ زیرا فعالیت‌های کنشگرانه ساختار دارند و هدفمندند؛
- با نهاد قدرت ارتباط دارد (نهاد قدرت می‌تواند خرد یا کلان باشد. یعنی حاکمان جامعه یا مدیر مدرسه، هر دو نهاد قدرت محسوب می‌شوند و کنشگر در هر طیفی که فعالیت داشته باشد، از خرد تا کلان، به‌نوعی با نهاد قدرت در ارتباط است)؛
- ذاتاً با نوعی فاق یا همبستگی اجتماعی در زمینه‌ی موضوع همراه است (اگر چه در موارد بسیاری لازم است کنشگر در گام اول جامعه را از طریق شناخت و آشکارسازی و آگاهی‌بخشی در ارتباط با موضوع، با خود همراه و همدل سازد، اما فرد کنشگری که نتواند همبستگی اجتماعی ایجاد کند، تنها می‌ماند)؛

ندارد دانش‌آموزان را به سخره بگیرد یا به آن‌ها توهین یا آن‌ها را تهدید کند. موارد مذکور حقوق اولیه‌ی انسانی کودکان در محیط آموزشی است و در صورتی که کودک نسبت به این حقوق آگاه باشد و توانایی مطالبه‌ی صحیح و محترمانه‌ی آن‌ها را داشته باشد، می‌تواند در بزرگسالی به فردی تبدیل شود که حقوق شهروندی خود را مطالبه کند و برای تحقق آن مسئولیت لازم را بپذیرد. بحث مسئولیت بحثی است مرتبط با وظایف که خارج از موضوع این نوشته است و در آینده به آن پرداخته می‌شود. در اینجا تنها به ذکر این نکته اکتفا می‌شود که حق و وظیفه مفاهیمی متقابل و متعامل هستند و هر کس در قبال حقوقی که دارد، مسئولیت‌هایی نیز بر عهده دارد. در نمونه‌های فوق، برای مثال دانش‌آموز موظف است با معلم و سایر اعضای مدرسه و بالطبع افراد جامعه با احترام برخورد کند و حق تمسخر یا توهین به هیچ‌کس با هیچ شرایطی را ندارد.

برخوردارند. برای تربیت کودک کنشگر لازم است او حقوق و وظایف خود را بشناسد. کودک کنشگر کسی که از حقوق و وظایف خود آگاه است و برای رسیدن به حقوق و در راستای انجام وظایف تلاش می‌کند. وظیفه‌ی آموزگار که کودکان عموماً با یک آموزگار سر و کار دارند، تنها آموزش درس‌های مدرسه‌ای نیست، بلکه لازم است او حقوق و وظایف دانش‌آموزان را به آن‌ها گوشزد کند. برای مثال یکی از حقوق دانش‌آموزان این است که فرصت داشته باشند موقعی که مطلب درسی را به‌طور کامل نفهمیده‌اند، از آموزگار خود درباره‌ی آن مطلب پرسش کنند. این حق را به دو صورت می‌توان به کودک آموزش داد: طرح این موضوع به‌طور مستقیم، و رفتار بر اساس این حق با کودکان. هر دو گونه‌ی مواجهه می‌تواند به نتیجه‌ی مطالبه‌گری برای حقوق بینجامد. همچنین، می‌توان از حق ایشان در بهره‌مندی از امنیت روانی گفت‌وگو کرد. هیچ فردی تحت هیچ شرایطی اجازه

شامل حساسیت به وضع موجود و تمایل به اصلاح آن برای رسیدن به وضع مطلوب است که می‌تواند در هر سطحی از ساختارهای اجتماعی، از خانواده تا هم‌سالان، و جامعه، اجتماعات محلی و گروه‌های دوستی جریان داشته باشد؛
 ● فعالیت‌ی است که با نقادی و مسئولیت‌پذیری ارتباط محکم دارد. یعنی فرد برای کنشگر بودن ابتدا باید درباره‌ی جامعه احساس مسئولیت داشته باشد و اهل پذیرش بی‌چون و چرای تغییرات و شرایط نباشد. در واقع، کنشگری برآیند مسئولیت‌پذیری و دغدغه‌مندی و نقاد بودن است.

کودک کنشگر چه کسی است؟

همچون همه‌ی نهادهای اجتماعی، در مدرسه هم افراد مرتبط از جمله دانش‌آموزان، آموزگاران، مدیران و سایر افرادی که با مدرسه همکاری می‌کنند، از حقوق و وظایفی

